

Zvuková stránka jazyka

Hláskosloví (samohlásky, souhlásky), zvuková stránka slova (slabiky, přízvuk),
zvuková stránka věty, spisovná výslovnost)

Zvuková stránka jazyka

Naprostá většina jazykových projevů má formu mluvenou, která je starší než forma psaná.

Nauka o zvukové stránce jazyka se zabývá vznikem zvuku v mluvidlech a jednotkami řeči - hláskami, jejich spisovnou výslovností a zvukovou stránkou slova a věty.

Hláskosloví

Hlásky jsou nejmenší zvukové jednotky řeči, z kterých se skládají slova.

Pro vytvoření hlásky je důležitý tvar ústní dutiny a pohyb rtů a jazyka.

Hlásky se dělí na **samohlásky** a **souhlásky**. Čeština má 5 samohlásek, 1 dvojhlásku a 25 souhlásek, označují se písmeny.

Samohlásky (vokály)

- mají charakter tónu. Při jejich tvoření zůstává cesta výdechového proudu volná a rozdíly mezi nimi určuje různá poloha rtů a postavení jazyka.
- soustavu samohlásek doplňuje dvojhláska (diftong) **ou**. Je to spojení dvou samohlásek vyslovených v jedné slabice (např. klou - zat, dou - pě). O dvojhlásku se nejedná, patří-li **o** a **u** do různých slabik (např. po-u-smát se)

Souhlásky (konsonanty)

- mají charakter šumů. Při jejich tvoření výdechový proud vzduchu prochází vytvořenou úžinou (např. při výslovnosti hlásek v, z, š) nebo naráží na vzniklou překážku (např. při výslovnosti p, t, k).
- pro tvoření souhlásek je důležité místo a způsob artikulace výslovnosti a to, zda jsou tvořeny s hlasovým doprovodem (znělost - hlasivky se chvějí - nebo neznělost - hlasivky se nechvějí - souhlásek).
- souhlásky dělíme na tvrdé (h, ch, k, r, d, t, n), měkké (ž, š, č, ř, c, j, d', t', ň), obojetné (b, f, l, m, p, s, v, z).

Souhlásky

Dvojice souhlásek, které se liší pouze svou znělostí, označujeme jako párové:

znělé	b	d	d'	g	v	z	ž	h
neznělé	p	t	t'	k	f	s	š	ch

Souhlásky nepárové nemají svůj znělý nebo neznělý protějšek, jsou:

jen znělé	m	n	ň	j	l	r		
jen neznělé							c	č

Představ si dutinu ústní, kde jednotlivé hlásky vznikají? (h, k, g, ch, t', d', ň, j, č, š, ž, t, d, n, c, s, z, l, r, ř, f, v, p, b, m)

hlásky obouretné

hlásky retozubné

hlásky dásňové

zadodásňové

hlásky tvrdopatrové (přiblížení hrotu jazyka k tvrdému patru)

hlásky měkkopatrové

hláska hrtanová

Řešení

hlásky obouretné - p, b, m

hlásky retozubné - f, v

hlásky dásňové - t, d, n, c, s, z, l, r, ř

zadodásňové - č, š, ž

hlásky tvrdopatrové (přiblížení hrotu jazyka k tvrdému patru) - t', d', ň, j

hlásky měkkopatrové - k, g, ch

hlásky hrtanové - h

Zvuková stránka slova

Slabiky

- Jednotlivá slova nevyslovujeme po hláskách, ale po slabikách, které tvoří základ slova.
- Jsou nejmenší jednotky řeči tvořené skupinou hlásek nebo jednou samohláskou. Jádrem slabiky je samohláska, dvojhláska, případně slabikotvorná souhláska **r** a **l**. (tyto souhlásky jsou schopny spolu s další souhláskou utvořit slabiku, např. ja-bl-ko, hr-nout, sl-za.
- Mohou být **otevřené** (končí na samohlásky nebo slabikotvornou souhlásku př. pa-ni-ka, tr-kl) a **zavřené** (končí souhláskou př. roz-puk-nout).
- Podle počtu slabik rozlišujeme slova **jednoslabičná** (pás, vlk, pulz) a **víceslabičná**.

Cvičení:

Tulipán a tulipaní (toto je název básničky, u něj se počet slabik napočítá)

Tulipán a tulipaní (8 slabik)

celý den se sobě klaní, (8 slabik)

až se diví okolí: (7 slabik)

že je záda nebolí. (7 slabik)

Ted' sami:

Zima pro kočku

Sněží, sněží potichu,

Kočky, chodte v kožichu!

Noste kožich kočičí,

Pod něj vítr nefičí!

A teď něco složitějšího:

„Vstávej, pane můj, chyba v odkladě:
tvá lilie se vláčí po sadě;
pospěš, nemeškej, pravýť nyní čas:
tvá lilie si divný vede hlas!“

Mílotě děvčeti přísti, mílo
za smutných zimních večerů;
neb nebude darmo její dílo,
tu pevnou chová důvěru.

Toč se a vrč, můj kolovrátku,
ejhle adventu již nakrátku,
a blízko, blizoučko Štědrý den!

Přízvuk

Pro pravidelný rytmus řeči je důležitý **slovní přízvuk** (zesílení hlasu), který tvoří přízvuk slabik ve slovech.

Slabiky, které mají přízvuk, jsou **přízvučné**, ostatní **nepřízvučné**.

Slovní přízvuk bývá:

- **hlavní** (stojí na první slabice ve slově)
- **vedlejší** (stojí na dalších lichých slabikách)

př. hlavní (tráva, teta)

př. vedlejší (nejnaléhavější)

Přízvuk (specifika u předložek)

Pokud je slovo spojené s předložkou:

- a) **s jednoslabičnou vlastní** (na, ke, do, ve, ze, se, o, u) - přízvuk je na předložce, čteme jej jako jedno slovo) př. natrávě
- b) **s neslabičnou** (s, k, v, z) - přízvuk je na první slabice. př. stetou.
- c) **ve spojení vlastní předložky s víceslabičným slovem** přechází přízvuk na slovo. př. na nejnebezpečnějším
- d) **nevlastní předložky přízvuk nemají**, přízvuk je na první slabice slova. př. kolem rybníka

Některá slova přízvuk nemají:

- a) **Příklonky** (přiklánějí se k předchozímu slovu)
krátké tvary zájmen (mě, tě, se, ho, mi, ji, ti, si)
slovesné tvary (bych, bys, jsi, je, jsem, jste, jsou)
spojky (však)
Př. Udělal **mi** dárkem radost. Viděli **jste** zatmění měsíce?
- b) **Předklonky** - tvoří zvukovou jednotku s následujícím slovem, např. spojky a, i, že.
Př. Časopisy **a** knihy ležely na pultě.

Přízvuk

Spojením jedné přízvučné a několika nepřízvučných slabik vzniká rytmická jednotka řeči - **mluvní akt**. Sled taktů tvoří **rytmus řeči**.

Zvuková stránka věty - větné úseky

Zvukovými prostředky věty a větných úseků jsou **pauza, melodie, důraz a tempo**.

Pauza - člení věty na větné úseky. Slouží k nadechnutí, ale není na místě tam, kde by narušila význam sdělení.

Větná melodie (intonace) - je dána změnami výšky a síly hlasu. Vyjadřuje postoj mluvčího k obsahu sdělení. Podle melodie klesavé, stoupavé nebo jejich kombinace rozlišujeme i obsah vět, např. oznámení (Zítra jedeme na výlet.), otázka (Zítra jedeme na výlet?), zvolání (Zítra jedeme na Výlet!)

Důraz - je zesílený přízvuk na slově, které chceme pro jeho význam vyzvednout. V mluveném projevu můžeme důraz vyjádřit na kterémkoli místě věty, nejčastěji na jejím začátku nebo konci.

Tempo řeči - tedy to, jak rychle mluvčí hovoří, záleží na jeho individuálních zvyklostech, schopnostech a sdělovacím záměru.

Členění řeči na úseky pomocí pauz, intonace a přízvuku se nazývá **frázování**.